

אמר רבה: עונה.

העונה [יום או לילה] בה היא רגילה לראות את דם וסתה.

והני מילי שהוא צריך לפוקדה, כשיוצא הוא לדרך לדבר הרשות.

אבל כשיוצא לדבר מצוה, אינו צריך לפוקדה כי מיטרידי, טרוד הוא במצוה. (18)

תנו רבנן: האוהב את אשתו כגופו,

והמכבדה (19) יותר מגופו [כי בזיונה של אשה קשה יותר מבזיון הגבר],

והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה,

והמשיאן לבניו ובנותיו סמוך לפירקן כשעדיין קטנים הם [רש"י סנהדרין] (20) —

עליו הכתוב בספר איוב אומר "וידעת כי שלום אהלך".

האוהב את שכניו, והמקרב את קרוביו, והנושא את בת אחותו, הואיל וגעגועי אדם רבים על אחותו, מתוך כך נמצא הוא מחבב את אשתו. (21)

והמלוה פלע לעני בשעת דחקו (1) —

א-ג

סמוך לפירקן" היינו אף על הבנים [שאינם בני נשואין כשהם קטנים], וזמן זה הוא בקטנות סמוך לגדלות.

ואולם הרמב"ם כתב, דקודם י"ג הוי בעילת זנות, ו"סמוך לפירקן" היינו סמוך לזמן הנישואין באיש, כדתנן: בן יח לחופה, דעשה זו דפריה ורביה לא חל מיד בשנת י"ג ככל המצוות שחובת הגוף הם בתמידות, ומצוה זו עיקרה לישוב העולם, על כן אינו מחויב בה אלא בהיותו איש בישוב העולם.

ובלאו הכי לדעת הרמב"ם, דאיכא איסור עשה בלא קידושין, אם כן ודאי דקטן אסור לישא, כיון דלא תקינו ליה קדושין. קרן אורה.

21. מדברי רש"י שכתב: געגועי אדם רבים על אחותו יותר מעל אחיו, משמע: דוקא בת אחותו ולא בת אחיו.

ובתוספות כתבו: פירש רשב"ם שהוא הדין בת אחיו, אבל אחותו נקט לפי שמשדלתו בדברים, ושכיח שנושא בתה.

ורבינו תם אומר: דדוקא נקט בת אחותו, לפי שהיא בת מזלו, כדאמרינן: רוב בנים דומין לאחי האם.

1. בפשוטו הכוונה בשעת דחקו של עני,

ונלמד [במסכת שבועות יח ב] מ"והזרתם את בני ישראל מטומאתם!"

והריטב"א כתב לדעת רש"י, שאיסור זה אינו אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

18. לישא אחרנא פירש רש"י: כי ייטרד בתשמיש וימנענו מעשיית המצוה.

19. ברש"י סנהדרין עו ב פירש: והמכבדה, בתכשיטין נאין.

ובמהרש"א כאן כתב: להלבישה בגדים מכובדים יותר ממנו.

20. בגמרא סנהדרין עו ב: אמר רב יהודה אמר רב: המשיא את בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן, עליו הכתוב אומר: למען ספות הרוה את הצמאה [שבע בדבר עם צמא לדבר, זקן וילדה: זאת צמאה לתשמיש וזקן שבע, וכן גדולה לקטן] לא יאבה ה' סלוח לו, שמה תזנה עליו.

מיתביב: האוהב, והמשיאן סמוך לפירקן, עליו הכתוב אומר!

ומשינין: סמוך לפירקן שאני [דלאו היינו קטן כולי האי דמשום שנה או חצי שנה לא תזנה עליו. רש"י].

ובפשוטו, מבואר מן הסוגיא, כי "המשיאן

עליו הכתוב אומר: "הלוא פרוס לרעב לחמך, ועניים מרודים תביא בית. כי תראה ערום וכסיתו, ומבשרך לא תתעלם. אז יבקע כשחר אורך. אז תקרא, וה' יענה, תשוע, ויאמר הנני!".

"הלוא פרוס לרעב לחמך, כי תראה עני וכסיתו", זה הרואה את דוחקו של העני ומלווה לו מעות בשעת דוחקו.

"ומבשרך לא תתעלם", זה האוהב את שכיניו, שהם כקרוביו, (2) ומקרב את קרוביו, ונושא את בת אחותו.

עתה מביאה הגמרא סימנים לשבע מימרותיו הבאות של רבי אלעזר: א. אשה ב. וקרקע ג. עזר ד. זאת ה. שתי ברכות [הרי"ש בצירי] ו. תגרי ז. פחתי.

א. אשה:

אמר רבי אלעזר: כל אדם שאין לו אשה — אינו אדם! (3)

שנאמר: זכר ונקבה בראם, ויקרא שמם "אדם".

ב. וקרקע:

ואמר רבי אלעזר: כל אדם שאין לו קרקע (4) — אינו אדם!

שנאמר: השמים שמים לה', והארץ — נתן לבני אדם.

ג. עזר:

ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב בבריאת חוה "אעשה לו עזר כנגדו", הוא ללמדך: אם זכה אדם, הרי אשתו עוזרתו. ואם לא זכה — הרי היא כנגדו, חלוקה אשתו עליו, וסותרת דבריו.

ואיכא דאמרי: רבי אלעזר רמי סתירה לכאורה בין הכתיב במקרא הזה ובין קריאתו:

כתיב "כנגדו" בלא האות יו"ד, והוא נקרא כשהוא מנוקד בפתח תחת הנו"ן, ומשמעותו היא, שהאשה ניתנה לו כדי להכעיסו ולנגדו [נגדא" לשו"ן מלקות הוא].

ואילו אנחנו, קרינן "כניגדו", בסגול תחת הנו"ן. שמשמעותו היא, שהאשה עומדת לעומתו לשמשו [מאירי, וראה רש"י].

במהרש"א דקדק, למה לא הביא הפסוק הקודם "אז יבקע כשחר אורך וגו'", וראה מה שביאר שם.

3. ראה ביאור ענין זה במהרש"א ובעיון יעקב.

4. כתבו התוספות לקמן ד"ה שאין: היינו קרקע לבנות עליו, שידור בו. וגם לצורך מזונותיו, שיזרע בקרקע. אבל אין עיקר אומנותו בקרקע, כיון שאין זו אומנות טובה, וכדלקמן בגמרא.

ובתוספות תמהו ממה שאמרו: "ומצאוהו רעות רבות וצרות", זה הממציא מעות לעני בשעת דוחקו; ותירצו, התם מיירי כשואל ממנו המושל מס, וזקוק למכור ביתו או שדהו על כך, וזה ממציא לו מעות, ואם לא היה מוצא למכור היו מקילים עליו, ונמצא מפסיד את העני. ובעיון יעקב כתב לפרש: בשעת דוחקו של הנותן.

2. וכמו שנאמר: "טוב שכן טוב, מאח רחוק" [רש"י סנהדרין עו ב]

ללמדך: אם זכה, הרי אשתו כנגדו. ואם לא זכה הרי אשתו מנגדתו.

אשכחיה רבי יוסי לאלהיו [פגש רבי יוסי את אלהיו הנביא], אמר ליה רבי יוסי לאלהיו: כתיב: אעשה לו "עזר", ובמה אשה עוזרתו לאדם?

אמר ליה אלהיו לרבי יוסי: הרי אדם מביא חיטין לביתו. וכי חיטין כמות שהן הוא כוסם בפיו? הרי ודאי צריכה אשתו לעשות מהם לחם. וכאשר מביא אדם לביתו פשתן, וכי פשתן כמות שהוא הוא לובש?

וכי לא נמצאת האשה מאירה את עיניו של הבעל, ומעמידתו על רגליו? (5)

ד. זאת:

ואמר רבי אלעזר: מאי דכתיב "ויבן ה' אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם, לאשה. ויביאה אל האדם.

ויאמר האדם [כשבא עליה]: זאת הפעם — עצם מעצמי ובושר מבשרי".

ומשמע מהלשון הזאת, שכבר שימש האדם עם בעלי חיים אחרים, ולא נחה דעתו בהם:

מלמד הכתוב, שבא אדם קודם לכן, על כל בהמה וחייה. ולא נתקרה דעתו עד שבא על חיה.

ה. שתי ברכות:

ואמר רבי אלעזר:

כתיב אצל אברהם בפרשת לך לך: "ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך. ואברכה מברכך, ומקללך אאור, ונברכו בו כל משפחות האדמה.

וכתיב עוד בפרשת וירא: "ואברהם היו יהיה לגוי גדול, ונברכו בו כל גויי הארץ".

מאי דכתיב "ונברכו בך כל משפחות האדמה" —

אמר ליה הקב"ה לאברהם: שתי ברכות טובות יש לי להברוך בך. יש לי לחבר ולערב בגזע של זרעך שתי הברכות של שני ענפים משני אילנות טובים מעמים אחרים —

רות המואביה ונעמה העמונית. (6)

לאדם? וכולי.

וכל שכוונתו על אחת מדברים אלו — זוונו עולה יפה!

6. מלשון "הברכה" באילנות, שמשמעותו חיבור ועירוב של שני אילנות.

וכתב רש"י: רות המואביה ונעמה העמונית יצאו מהן מלכים ונביאים. מרות יצאו כל מלכי בית דוד, ואילו נעמה היתה אמו של רחבעם, ויצאו ממנה המלכים חזקיה ואסא ויהושפט

5. המהרש"א מבאר, שהזכיר את שני הדברים האלה, לפי שהם עיקר חיי הנפש וצרכיה, וכמו שיעקב לא ביקש אלא "לחם לאכול, ובגד ללבוש".

וכתב המאירי: ראוי לאדם שיהא מעורר כוונתו בכל עניניו לשם מצוה, וכשנושא אשה היא כוונתו או להולדת בנים הגונים או להיותה לו לעזר, עד שבזכותה וזריזותה בדרכי ביתה יהא הוא פנוי לעסוק בתורה, והוא שאמרו "אעשה לו עזר כנגדו", במה אשה עוזרתו

מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים אל הארץ יעמדו".

וכיון שאמר רבי אלעזר שאומנות הקרקע היא אומנות פחותה, מביאה הגמרא עוד דברים שאמר לגבי עבודת הקרקע:

רבי אלעזר חזיא להווא ארעא דשדי ביה כרבא לפותיא [ראה קרקע, שהיה זורע בה מאן דהוא כרוב לרוחב הערוגה⁽⁹⁾].

אמר ליה רבי אלעזר לאותו אדם: אפילו אי תשדיה לאורכיך [אף לו היית זורע גם לאורך], הרי הפוכי בעיסקא טב מינך [אומנות טובה ממנה היא העיסוק במסחר].

ומביאה הגמרא מעשה שאירע עם רב:

פעם אחת, רב, על לביני שיבלי [נכנס בין שורות השבלים], חזנהו דקא נייפן [ראה אותן מתנופפות ברוח המנשבתן זו בזו].

אמר להו: אי נייפת איתנרפי, כמה שתרצו התנופפו, מכל מקום הפוכי בעיסקא — טב מינך.

אמר רבא: מאה זוזי בעיסקא [אם השקעת מאה זוז בסחורה], יהיה לך כל יומא בשרא

ומאי דכתיב "ונברכו בך כל משפחות האדמה", ללמדך, שאפילו משפחות הדרות באדמה, אין מתברכות אלא בשביל ישראל.

ומאי דכתיב "ונברכו בו כל גויי הארץ", "כל" לרבות הוא בא, ללמד שאפילו ספינות הבאות מגליא לאספמיא [שמות של מקומות הם], שאין עומדות בארץ אלא מעט, אף הן אין מתברכות אלא בשביל ישראל⁽⁷⁾.

ו. תגרי:

ואמר רבי אלעזר: עתידים כל בעלי אומנויות⁽⁸⁾ שיעמדו על הקרקע, להניח אומנותם ולעסוק בחריש וקציר.

שנאמר: "וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט, מלחים, כל חובלי הים, אל הארץ יעמדו. ירדו מאניותיהם שהם מתפרנסים מהם, ויעמדו על הארץ, ויעסקו בעבודת הקרקע.

ז. פחתי:

ואמר רבי אלעזר: אין לך אומנות פחותה מן עבודת הקרקע.

שנאמר: "וירדו [ירידה היא לשון עניות]

7. תוספות. וכתב המאירי: לעולם יתעורר אדם למצוות להיות נמנה מכלל הצדיקים, שכל העולם אינו מתברך אלא בשבילם.

8. בערוך לנר צידד לומר, שהגירסא הנכונה היא "אניות", כי אין מקור אלא לכך, וראה עוד שם.

9. לישנא אחרינא: היה חורש לרוחב, כי "כרבא" היא חרישה, רש"י.

שהיו צדיקים גמורים, וכן ישעיהו הנביא. ועיין במהרש"א ששואל מדוע אומר רבי אלעזר שרק שתי אלו יתערבו בעם ישראל בשעה שהכתוב אומר "ונברכו בך כל משפחות האדמה"? ולכאורה מהריבוי של "כל" דורש רבי אלעזר שאפילו עמים האסורים לבוא בקהל יברכו בך את הנקבות שלהם, כי רק עמוני זכר אסרה תורה ולא עמונית נקבה. ומואבי אסרה תורה ולא מואבית. ואולם הוכיח לא כן, ופירש באופן אחר.

וחמרא [בשר ויין].

ואילו **מאה זוזי בארעא** [ואם השקעת מאה זוזי בקרקע להתפרנס ממנה], לא יהא לך אלא **מילחא וחפורא** [מלח ותבואה שלא הביאה שלישי]. שאין רווח גדול מהעיסוק בעבודת הקרקע, ואין בו אלא כדי לאכול ירק ומלח.

ולא עוד, אלא שאם משקיע האדם את כספו בקניית קרקע כדי לעבוד בה ולהתפרנס מגידוליה, היא **מגניא ליה אארעא**. [הקרקע שקנה כאילו משכיבתו על הארץ, שהרי צריך הוא לישן בשדה, כדי לשמור על פירותיה כל הלילה], ובכך היא **מרמיא ליה תיגרי** [גורמת לו להתקוטט בתוך ביתו].⁽¹⁰⁾

אמר רב פפא:

א. זרע תבואה למאכל ביתך, **ולא תזבון** [אל תקנה תבואה מן השוק].

ואע"ג דכי הדדי נינהו [אף שמחיר התבואה בשוק הוא זול, ולא יהיה לך רווח מהעיסוק בגידול התבואה], מכל מקום, עדיף שתזרע בעצמך את התבואה ולאכול אותה, כי הני, אותם גידולי תבואה שגידלת בעצמך בקרקע שלך — **הן מברכין!** [הברכה מצויה בדבר שאינך קונה בדמים, ואינו כלה מהר].

ב. **זבין** [מכור כלי תשמישך] כדי להשתמש בדמיהם לסחורה, **ולא תיזול** [תיעני], כלומר: עשה זאת קודם שתבוא לידי עניות.

והני **מילי ביסתריקי** [כלי הבית], הוא שימכור אדם כדי לסחור בדמיהם. **אבל גלימא** [את מלבושו] לא ימכור, דילמא **לא מיתרמיא ליה**, שמא לא ימצא מלבוש הגון כמוהו.

ג. **טום** [סתום] **ולא תשפיין** [תשפץ]. אם יש לך חור קטן בכותל רעוע, סתום אותו מיד, ולא תרחיבו ותשפצו יפה יפה כדי לנאותו.

ד. **שפוין** [שפץ] **ולא תיבני**, אם בכל זאת רצונך לייפות ביתך, עדיף שתרחיב את החור ותשפצוהו יפה, מאשר תסתרהו לכותל ותבנהו מחדש, היות **שכל העופק בבנין מתמסכן**⁽¹¹⁾ [מביאו לידי עניות].

ה. **קפוין זבון** [רש"ש] **ארעא**. זריו תהיה בקניית קרקע. אבל **מתון נסיב איתתא**, המתן כשאתה נושא אשה, כדי לבדוק מעשיה שלא תהא רעה וקנטרנית.⁽¹²⁾

ו. **נחית דרגא** [רד מדרגה] **ונסיב איתתא** [ושא לך אשה]. לא תקח אשה חשובה ממך שמא לא תתקבל עליה.⁽¹³⁾

10. המאירי.

11. ביאר המהרש"א כי נקט לשון "מתמסכן" על שם הכתוב "ויבן ערי מסכנות לפרעה", כפי שאכן הגמרא בסוטה מביאה מימרא זו על אותו פסוק.

12. כתב בעיון יעקב: נקט שני דברים אלו, כדי שלא תאמר כיון ששני דברים אלו הם לכאורה בסגנון אחד, שהרי אמר רבי אלעזר לעיל: כל מי שאין לו אשה אינו אדם, ואמר עוד: כל מי שאין

לו קרקע אינו אדם; להכי קאמר שבענין הזריזות בלקיחתם הם דבר והיפוכו. כי הברכה מצויה בזרע והלוקח שמח, מה שאין כן באשה הוא על צד הספק, וכפי שהגמרא אומרת לקמן, שהיו שואלים במערבא "מצא אשה מצא טוב" או "ומוצא אני מר ממות את האשה", וגם אמרו: הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה, על כן צריך להיות מתון בדבר.

13. רש"י. וכתב המאירי: שמא מתוך מעלתה עליו אף היא משתררת עליו, וכל שכן שאינה

אבל סק דרגא [עלה מדרגה] ובחר לך שושבינא, אוהב טוב. בחר לך אדם חשוב להדבק אחריו.

אמר רבי אלעזר בר אבינא: אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל, כדי לייראם, לחזור בתשובה.

שנאמר בספר צפניה [פרק ג] "הכרתי גויים נשמו פנותם [הנה הכרתי את הגויים ונעשו מגדליהם שוממים], החרבתני חוצותם מבלי עובר [עשיתי חוצותם חרבות, מבלי איש עובר]. נצדו עריהם מבלי איש מאין יושב".

וכתיב מיד: אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר [חשבתי על ידי אבדן הגויים באמת עכשיו תיראי מפני, ומהגמול הבא עליהם תקחי מוסר].⁽¹⁴⁾

רב, הוה מיפטר מרבי חייא [כשנפרד מרבי חייא], אמר ליה רבי חייא לרב: רחמנא ליצלך ממירי דקשה ממותא [ישמרך ה' מדבר שהוא קשה ממות].

חשב רב בלבו: ומי איכא מידי דקשה

ממותא [וכי יש דבר שהוא קשה מן המות]?!

נפק רב, דק, ואשכח, דייק ומצא⁽¹⁵⁾ "ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה. וגומר".⁽¹⁶⁾

רב הוה קא מצערעא ליה דביתחו [אשתו של רב היתה מצערתו], כי אמר לה עבידי לי טלופחי [כשהיה אומר לה: עשי לי נזיד עדשים] עבדא ליה חימצי [היתה היא עושה לו חימצי שהוא מין קטניות]; וכשהיה מבקש ממנה לעשות לו חימצי, עבדא ליה טלופחי [היתה היא עושה לו נזיד עדשים].

כי גדל חייא בריה [כשגדל חייא בנו של רב], אפיך לה [היה הופך את בקשתו של אביו מאמן], וכשהיה רב מבקש לעשות לו נזיד עדשים, היה חייא אומר לה: אבא ביקש שתעשי לו חימצי.

וכשראה רב את אשתו ממלאת בקשתו, ולא ידע שחייא בנו הפך את הבקשה, אמר ליה רב לבנו: איעליא לך אמך [השתפרה אמך]!

נשמעת לו בתיקוני ביתה.

עוני [ראה בבא בתרא קן], וכן יסורין [ראה כתובות לג ב]. אלא שהיה תמה רב על רבי חייא שהתפלל עליו דוקא תפלה זו, והלוא הרבה ריוח והצלה לפני המקום, ולא התפלל רק תפלה זו, והיינו משום שהמתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, ולפיכך תמה רב: מי איכא מידי שרבי חייא צריך לאותו דבר שקשה ממותא, נפק דק ואשכח, שרבי חייא היה לו אשה שציערה אותו מאד, כמבואר בהמשך.

16. כתב המהרש"א, כי לפי פשוטו של מקרא מדבר הכתוב על איסור אשת איש, אלא שאין בו

14. מצודות. וכתב המאירי: לעולם יצדיק אדם את דינו ויתבונן כי כל המתרגש עליו בשלו הסער, ואל ישא פנים לעצמו לומר צדיק אני והאיך קרני כך? שכל שהוא צדיק, הקב"ה מדקדק עמו ליראו ולהשיבו מכל דרך רע, ולכוונה זו אמרו: אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל.

15. כתב בעיון יעקב: יש דברים אחרים שהם קשים ממות, כגון חרב [ראה בבא בתרא ח], וכן

אמר ליה חייא לאביו: לא משום שהשתפרה הרי היא ממלאת את בקשתך, אלא **אנא הוא דקא אפיכנא לה** [אני הוא שמהפך את בקשתך ממנה].

אמר ליה רב לחייא בנו: היינו דקא אמרי אינשי [זה הוא מה ששגור בפי האנשים]: **דנפיק מינדך — טעמא מלפך!** [בנך, היוצא ממך, מחכים אותך]. ואני עצמי הייתי צריך לעשות כן. (17)

ואולם את — **לא תעביד הכי** [לא תעשה שוב כן]. היות שנאמר "לימדו לשונם דבר שקר, העוה נלאו". (18)

רבי חייא, הוה קא מצערא ליה דביתהו [אשתו של רבי חייא, דודו של רב, היתה מצערתו].

כי הוה משכח רבי חייא מידי, הוה צייר ליה

בסודריה, ומייתי ניהלה [כשהיה רבי חייא מוצא דבר מה, היה כורך אותו בסודרו, ומביא לה כמתנה].

אמר ליה רב לרבי חייא: והא קא מצערא ליה למר [הרי מצערת היא אותך]! (19)

אמר ליה רבי חייא לרב: דיינו בכך שנשותינו מגדלות בנינו ומצילות אותנו

מן החטא, מהרהורי עבירה. (1)

מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק בריה [מלמד היה רב יהודה לבנו את הפסוק] "ומוצא אני מר ממנות את האשה".

אמר ליה רב יצחק לאביו: כגון מאן [כגון מי] היא מר ממנות?

אמר לו אביו: כגון אמך.

18. ביאר המהרש"א: רצונו לומר, גם כי הכא שראוי לומר שקר לכבוד אביו, מכל מקום, כדי שלא ירגיל האדם בכך, לא יאמר שקר גם במקום הזה. וראה עוד שם; וראה עיון יעקב.

19. ביאר בעיון יעקב: הרי על ידי כן שעושה הוא לה טובות גורם הוא רעה לה, כי יש לחוש שיקויים בה הקללה "משלם רעה תחת טובה לא תמוש רעה מתוך ביתו", וביתו זו אשתו; וענה לו רבי חייא: אין זה "משלם רעה" כי טובה עושה היא לי.

1. כתב המהרש"א, כי לפיכך פירש רש"י "הרהורי עבירה" מפני שהן קשין מעבירה, כדאמרינן ביומא כט א.

ועוד, שאין אדם ניצול מהרהורי עבירה בכל יום, כדאיתא בבבא בתרא קסד ב.

טעם להיות מר ממנות יותר משאר עבירות, ולפיכך דרשוהו באשה רעה שמצירה את בעלה, עד שהוא אומר: טוב מותי מחיי.

17. כתב רש"י: פעמים שהבן מחכים את אביו, היה לי לעשות כן.

וצריך ביאור: הרי מיד אמר: את לא תעביד הכי משום "למדו לשונם דבר שקר"; וכי רב עצמו אין לו לחוש לזה?!

ובפירוש הרי"ף על עין יעקב כתב: הבן שאמר בשם אביו מה שלא אמר, הרי שהיה משקר, אבל רב עצמו שהיה רוצה בעדשים ואומר היפך רצונו שתבשל אפונים, אין כאן דיבור שקר, אלא אומר מה שאין דעתו נוחה הימנו.

וכן כתב המאירי: את לא תעביד הכי משום דכתיב דברו לשונם דבר שקר, אלא שאני אלמד לעשות כן הואיל ולא אוציא שקר מפי.